

Humanistisk utbildning på distans

Jenny Eklöf

Humanistiska fakulteten har den största andelen distansstudenter av alla fakulteter vid Umeå universitet och så har det varit i flera år. Det kanske kan förefalla märkligt att det just är humaniora av alla vetenskapsområden som länge legat långt framme vad gäller teknikmedierad undervisning, men intresset för att bedriva distansundervisning inom fakulteten har många år på nacken. När vi går tillbaka till tiden innan den nätbaserade undervisningen slog igenom mot slutet av 1990-talet ser vi att flera av Humanistiska fakultetens ämnen ingick i tidiga storskaliga distansprojekt.

Distansutbildningens roll inom högre utbildning i Sverige har sedan 1970-talet framför allt motiverats med demokratiska argument. Fokus har legat på att nå de potentiella studentgrupper som av olika skäl – livssituation, bostadssituation, arbetssituation, familjesituation – inte enkelt kan ta del av högre utbildning ifall det kräver att de måste flytta till en universitetsort och där studera på heltid, ofta över flera år. Distansutbildning sågs också på 1970-talet som ett sätt för universiteten att klara av ett ökat söktryck och en svällande utbildningsverksamhet. Det fanns en rädsla att alla studietörstande helt enkelt inte skulle få plats.

Sedan 2000-talet har dock den nätbaserade distansutbildningen istället varit ett sätt att rekrytera *fler* studenter, mot bakgrund av vissa utbildningars sjunkande söksiffror. Tidigt sågs också distansutbildningen som ett sätt att motverka ”gymnasifieringen” av högre utbildning. I en UHÄ-rapport från 1992 framhöll bland annat Umeås tidigare universitetsdirektör Dan Brändström att distansstudenten var ”den idealiska högskolestuderande” – en person som aktivt och självständigt tillägnar sig ny kunskap.

Foto: Per Melander

Från att ha befunnit sig ute i den högskolepolitiska marginalen under 1970- och 1980-talet blev distansundervisningen under 1990-talet föremål för intensiv politisk aktivitet på högsta nationella nivå. Såväl utbildningspolitiska som regionalpolitiska målsättningar sattes samman med de informations- och kommunikationsmöjligheter som Internet, bredband och ett mer utbrett datoranvändande utlovade. Många olika utredningar tillsattes och ett av resultaten blev bildandet av Sveriges första ”virtuella” myndighet, Distum – Distansutbildningsmyndigheten – med säte i Härnösand.

De akademiska utbildare och lärare som engagerade sig för distansutbildning upplevde sig länge som isolerade eldsjälur. Deras huvudfokus var att utveckla en pedagogik som var anpassad efter just distansstudenternas varierade behov samt att skapa närhet till sina studenter via teknikmedierade arbetsätt. Längre var dock tekniken både kostsam och kompetenskrävande, vilket avspeglas i två större distansutbildningsprojekt som vi här ska titta lite närmare på.

Ett tidigt initiativ där Humanistiska fakultetens lärare fanns med var den storskaliga, nationella kursen *Idéhistoriska miljöer* som gavs

från höstterminen 1986 till vårterminen 1987. Kursen genomfördes enligt en etablerad korrespondenskursmodell i samarbete med flera andra lärosäten, Utbildningsradion och Liber Hermods. Den var möjlig att läsa antingen som en universitetskurs på 10 poäng eller mer löst organiserad som en studiecirkel. Men då innehållet delvis var fritt tillgängligt genom TV och radio, kunde vem som helst med bildningsambitioner och intresse för ämnet följa kursen. Det var, kan man säga, lika mycket ett folkbildningsprojekt som en universitetskurs.

Att kursen kunde nå ut nationellt möjliggjordes alltså av att etablerade massmedier togs i bruk – i kursen ingick 5 TV-program och 32 radioprogram. Förutom detta digra utbud skrevs ett avtal med förlaget Bra Böcker där huvudkursboken *Från Aten till Los Angeles* kom att ingå i förlagets årspaket. Resultatet blev en påkostad och rikt illustrerad bok som gavs ut i stor upplaga, där bokens första delar arbetades fram av idéhistorikerna Kerstin Thörn och Ronny Ambjörnsson. I kursen ingick dessutom en tematiskt upplagd bok, *Vår bild av verkligheten*, samt en studiehandledning som skulle ge stöd åt studenterna i deras individuella eller gruppvisa självstudier. Från Liber Hermods sida var man väldigt nöjd med utfallet. Erna Prior vid förlaget beskrev projektet så här:

Många ifrågasätter idag de mål, värderingar och ideologier som dominerar i vårt samhälle. Vi räknade därför med att intresset för idéhistoria skulle vara stort. Att vi hade rätt kan vi konstatera idag när 2700 kursdeltagare, fördelade över hela landet, ägnar sig åt distansstudier i idéhistoria och 12 000 därutöver köpt grundbok och temabok. Många av dessa deltar i studiecirkel. De studerande är pensionärer samt hemmafruar, lärare, tjänstemän och arbetare, unga som gamla. Det framkom bland annat av den tävling om

en resa till Aten som vi genomförde, när avsnittet om antiken hade sänts i radio och TV.

Programmen i radio omfattade i huvudsak fördjupande radioföreläsningar upplästa av idéhistoriker från universiteten i Umeå, Stockholm, Uppsala och Göteborg, medan TV-programmen var mer påkostade och använde sig av professionella uppläsare. I studiehandledningen gavs tips på hur studierna kunde läggas upp, där de studerandes egna ambitioner och intresse för kursen skulle vara vägledande för arbetet. Kommunikationen mellan lärare och kursdeltagare var således i huvudsak enkelriktad, även om deltagarna gavs möjlighet att skicka in frågor som sedan besvarades under två av de ingående radiosändningarna. Under kursen skickade deltagarna löpande in insändningsuppgifter till Liber Hermods vilka sedan ”datorrättades” och kommenterades, för att sedan skickas tillbaka.

Kursboken *Från Aten till Los Angeles*.

För de deltagare som hade som avsikt att ta akademiska poäng ingick en större skriftlig tentamen vid kursens slut, som bedömdes av de från universiteten medverkande lärarna.

Idéhistoriaämnets karaktär av att vara både en akademisk universitetsdisciplin och ett ämne av stort folkbildningsintresse manifesterades också i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet genom att fler av fakultetens idéhistoriker inbjöds att ge tematiska föreläsningsserier inom ramen för Sveriges Radios sommaruniversitetssatsning. Här höll bland annat Bosse Sundin en radioföredragsserie om *Människan och tekniken*, Kjell Jonsson en om *Vetandets gräns – tro och vetande i Västerlandets idéhistoria*, och Roger Qvarsell en om *Vårdens idéhistoria*. Föredragen publicerades senare i bokform i samarbete med Carlssons bokförlag.

*

”Var noga med orden” varnade Gunnel Gustafsson sina åhörare på en nationell distansutbildningssammankomst vid Umeå universitet 1990. Hon var då ordförande för det stora ”distansutbildningsprojektet” som varade under åren 1987–1993 och som vid det laget hade etablerat Umeå universitet som ledande i Sverige inom distansutbildningsområdet. Det Gustafsson syftade på var att distansutbildning inte fick sammanblandas med decentraliserad utbildning, en distinktion som också den Svenska Riksorganisationen för Distansutbildning, SVERD, under hela 1990-talet tryckte hårt på. Decentraliserad utbildning sågs som ”campusundervisning på annan ort”, där utbildningsteknikens potential inte togs tillvara på det sätt som många föreställde sig att den borde göra vid undervisning på distans.

Distansutbildningsprojektet var huvudsakligen finansierat av industridepartementet och syftade till att fånga upp ett förmodat utbildningsbehov bland förvärvsarbetande vuxna i

norra Sveriges inlandskommuner, där kompetensförsörjningen skulle försöka lösas genom studier just på distans. Under sex år satsades över 30 miljoner kronor på att utveckla såväl kursutbud som distansundervisningsformer och teknisk infrastruktur, i vilket också ingick etablerandet av lokala studiecentra i Övertorneå, Arvidsjaur, Lycksele, Storuman, Vilhelmina, Strömsund och Sveg.

Studenterna som läste kurser på distans inom projektet kunde välja kurser inom ekonomiområdet, språkområdet eller teknikområdet. De kurser som erbjöds av Humanistiska fakulteten var tiopoängskurser i engelska, tyska och franska samt även en kurs i kommunikationsvetenskap. Utgångspunkten i projektet var att försöka revitalisera distansundervisningen i ett regionalpolitiskt perspektiv, där det ingick en samverkan inte bara mellan universitetet och de inblandade kommunerna, utan också ett försök till en starkare integrering av undervisningsmetodik, kursinnehåll och utbildningsteknik.

Utvärderingen av projektet kom med både positiva och negativa omdömen. Gunnel Gustafssons ”varning” för att kalla utlokaliserad undervisning för distansundervisning visade sig berättigad – undervisningen blev koncentrerad till föreläsningstäta sammankomster vid universitetet för att sedan i övrigt handhas av lokala handledare ute vid kommunernas studiecentra. Utvecklingen av själva de distansöverbryggande undervisningsmetoderna blev som ett resultat av detta förhållande lidande, liksom användandet av de planerade teknikerna för videokonferens och datakommunikation. Likväl medförde projektet att kompetens och erfarenheter byggdes upp och dessa tog sedan universitetet med sig vidare in i fortsatta satsningar. Bland annat skulle språkutbildningarna visa fortsatt intresse för olika distansutvecklingsprojekt, där även Humlab, humanistiska fakultetens miljö för digitala humaniora, så småningom kom att utgöra en nod.

Under senare delen av 1990-talet blev Internet verklighet. Det var en teknikförändring som på ett genomgripande sätt ändrade förutsättningarna inom en rad samhällssektorer, inte minst högre utbildning. Stora förhoppningar knöts nu till att distansutbildningen skulle gå i bräschen för en teknikunderstödd form av undervisning som inte bara skulle användas för att kompensera för de svårigheter som undervisning och lärande i avsaknad av fysiska möten medförde, utan också skulle vara central för realiserandet av en framtidsinriktad, flexibel och internationellt konkurrenskraftig högre utbildning överhuvudtaget.

Den tidiga IT-kommissionen pekade på 1990-talet ut utbildningsområdet som det område där utvecklingen skulle komma att bli särskilt genomgripande, och manade alla att bli delaktiga i det ”epokskifte” som stod för dörren när Sverige äntligen förväntades övergå till ett fulländat ”kunskapssamhälle”. Bredband byggdes ut, datorer blev var mans egendom, undervisningen började skötas via särskilda lärplattformar och de tekniska och ekonomiska trösklarna för att producera undervisningsmaterial i form av bland annat video sänktes betydligt.

På nationell nivå ersattes under 2000-talet den tidigare Distansutbildningsmyndigheten av

Myndigheten för Sveriges nätuniversitet, som precis som den tidigare myndigheten fortsatte att samordna, utvärdera och finansiera olika digitala utvecklingsprojekt i landet. Här ingick bland annat språknätverket ITAS, som leddes av språkvetaren Patrik Svensson, då verksam vid Humlab. Omkring 2008–2010 skedde så en markant ökning av distanskursutbudet på Humanistiska fakulteten, och de stora samordnade satsningarna på nationell nivå tonades ner. Samtidigt började skillnaden mellan campusundervisning, flexibel undervisning, blandade undervisningsformer, e-lärande med mera alltmer att lösas upp.

Att den nätburna distansundervisningen vid Humanistiska fakulteten vuxit så mycket att distansstudenterna numera utgör majoriteten av fakultetens alla studenter kan säkerligen tillskrivas faktorer som att utbudet av fristående kurser inom humaniora är förhållandevis stort, men också att många av ämnena saknar praktiska inslag som är svårare att genomföra på distans. Helt uppenbart är också att förändringar i söktrycket visat att distansformatet är det som föredras av studenter inom många humanistiska ämnen, och att suget efter både bildning och utbildning idag tillgodoses i mångt och mycket genom våra distansutbildningar.